

СКИБА Іван,

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії
Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного
авіаційного університету, м. Київ*

РОЛЬ ФУТУРОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ ПОШУКІВ ВІДПОВІДЕЙ НА ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Майбутнє видається неоднозначним. Воно містить у собі набір можливостей, які існують з різною часткою ймовірності. Людині не комфортно жити в ситуації невизначеності. Потреба в однозначності є базовою характеристикою людської свідомості. Втім ще в давнину мислителі усвідомили той факт, що людське життя являє собою неконтрольовану подорож у часі - постійний рух у майбутнє - і почали створювати образи майбутнього через пізнання навколишнього світу у всьому його багатоманітті.

Систематизовані філософські уявлення про минуле і про майбутнє як про категорії, які є відмінними від сьогодення, були вироблені людським мисленням лише у процесі тривалого розвитку. Філософія завжди не лише осмислювала сучасну епоху, а й вказувала шляхи подальшого розвитку людства. На рубежі ХХ-ХХІ ст. вплив філософії на проблематику прогнозування ще більше зростає.

Одним з факторів, що спричинив зростання впливу філософії, стало занепокоєння вчених щодо стану соціоприродних процесів. Бурхливий розвиток науки та техніки склали об'єкт, прогнозування станів якого дозволяло робити висновки про майбутнє людства. В ХХ ст. родоначальник кібернетики барон фон Нейман сформулював «постулат обмеженої різномірності», згідно з яким кількісний склад жителів планети, енергія їх дій мають кількісну межу - планетну сферу. Порушення ж межі призводить до колапсу. Саме неминуча катастрофа планетарного масштабу (колапс), загрожує майбутнім поколінням. Питання, що викликають занепокоєння вчених, вказують на ті самі соціоприродні процеси, які ведуть нашу планету

до колапсу. Ці процеси тією чи іншою мірою завжди супроводжували людство, але вони ніколи не мали такого глобального виміру, як сьогодні.

Вперше в історії людства антропогенний вплив став загрожувати власній безпеці людини. В наслідок цього з'явився особливий напрямок «філософії майбутнього», який є логічним продовженням прогностичної функції філософії. Сенс та призначення цієї функції полягають у тому, щоб зробити обґрунтовані прогнози щодо майбутнього. Для позначення цього нового напрямку в науці німецький соціолог О. Флехтхайм в 1943 р. запропонував термін «футурологія».

На початковому етапі футурологія як феномен прогностичної думки була розкрита у класичних працях зарубіжних дослідників, фізиків Д. Габора, Дж. Фейнберга з погляду її конструктивних можливостей. Відзначаючи специфіку завдань футурології, Д. Габор відзначав, що майбутнє не можна передбачити, але його можна винайти.

У другій половині ХХ ст. нова «наука про майбутнє» почала інтенсивно розвиватися. Футурологи здійснювали різні спроби передбачення розвитку людської цивілізації. За основу прогнозів бралися якісні зміни у способі життя людей, зрушення у системі цінностей суспільства чи важливих технологічних новаціях. Загальні проблеми методології футурологічних прогнозів було сформульовано О. Хелмером, Дж. Мак-Гейлом, Р. Юнгом тощо. Зокрема Ф. Полак у роботі «Образ майбутнього» визначив подібність футурології та мистецтва у спрямованості на конструювання образу майбутнього.

Зрозуміло, що ще задовго до виникнення терміна «футурологія» існували філософсько-прогностичні теорії, що виводили майбутню картину світу зі стану сучасного суспільства. Вперше осмислення майбутнього з'явилося в міфах давнини, а потім набуло подальшого розвитку ще в працях давньогрецьких філософів, зокрема Платона, Аристотеля, Зенона Елейського». Втім впродовж століть ці уявлення не виходили за межі містифікацій чи пророцтв, які можна

розглядати лише як витоки сучасної футурології. Значний внесок у розробку концепцій майбутнього зробили релігійні системи. Зокрема іудаїзм, християнство та іслам, вперше запропонували цілісний погляд на проблему прогнозування майбутнього. Пізніше Т. Мор і Т. Кампанелла у своїх утопіях здійснюють спроби філософського осмислення концепцій майбутнього з урахуванням політичних та соціальних реалій. Подальший розвиток прогностична думка отримує у Новий час у працях А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, Р. Оуена, пізніше К. Маркса. Ближче до нашого часу основи прогнозування набувають подальшого розвитку в роботах таких мислителів, як Ж. Бодрійар, М. Данилевський, Н. Луман, К. Поппер, А. Тойнбі, О. Шпенглер тощо. Спроби комплексного аналізу тенденцій розвитку людства на основі використання історичного методу здійснювали К. Ясперс та П. Сорокін. Безцінний внесок у вивчення проблематики майбутнього зробили філософи-космісти М. Бердяєв, В. Вернадський та К. Ціолковський.

Сучасна футурологія має глибоке коріння у філософії історії. Основні концепції історичного процесу сформувалися до середини I тисячоліття до н. е. Як відомо, дослідники виділяють три основні концепції історичного процесу: концепція деградації (регресу) людства від «Золотого віку» до занепаду; концепція циклічного розвитку історичного процесу - нескінченної зміни підйомів і падінь людської культури; концепція прогресивного розвитку від нижчого до вищого. Зокрема, останню, третю концепцію Ф. Аквінський порівнював з стрілою, що летить, а от ідея циклічного розвитку історичного процесу представлялася йому у вигляді собаки, яка намагається схопити себе за хвіст і від цього кружляє на місці.

Сьогодні одним із головних питань соціально-гуманітарного дискурсу є питання про екологічні наслідки розвитку техногенної цивілізації. Цими питаннями опікується так звана технологічно детермінована футурологія. Її головним предметом прогностичного аналізу є тенденції розвитку НТР та її наслідків. В цьому контексті цікавою є позиція вченого-футуролога О. Тоффлера, який з одного боку поділяє побоювання вчених щодо руйнівного впливу

техногенної цивілізації, проте з оптимізмом дивиться в майбутнє суспільства. Парадоксально, але цей авторитетний мислитель пропонує здійснити вихід із складного становища саме на основі подальшого розвитку технологій [1]. Слід зазначити, що О. Тоффлер має на увазі передусім інформаційні технології. На думку вченого, на основі розвитку цих технологій світ зможе продовжити шлях безкінечного вдосконалення [1]. Оптимістичні погляди О. Тоффлера щодо майбутнього суспільства поділяє Дж. К. Гелбрейт. Він припускає, що поява нового покоління менеджерів, які у своїй діяльності орієнтуватимуться не на отримання прибутку, а на суспільні інтереси, створить сприятливий вплив на розвиток соціуму [2].

В своїй іншій роботі «Екоспазм» О. Тоффлер знову звертає увагу людства на тривожні попередження екологів: «Наші глобальні проблеми, безперечно, мають загрозливий характер. Кінцем нашого світу міг би стати не гуркіт вибуху чи стогін, а екоспазм» [3]. Песимістичні прогнози футурологів, що мають витоки в концепції циклічного розвитку історії, вказують на відсутність райдужних перспектив. Показовою є доповідь Римського клубу «Межі зростання», у якому сучасна економіка, породжена наукою і технікою, сприймається як головна загроза людству. Як вихід із ситуації людству пропонується обмежити свої потреби [4]. О. Флехтхайм пропонує відмовитися від лінійного розуміння історії та, звертаючись до О. Шпенглера, на основі футурології вивчати «горизонтальні» явища замкнутих у собі культур, що переживають цикли народження, розквіту та смерті.

Взагалі, у більшості сучасних публікацій та доповідях про майбутнє відзначається значна роз'єднаність, тобто деякий футурологічний суб'єктивізм. «Об'єкт» прогнозування, тобто суспільство, виявляється залежним від ставлення до нього дослідника. Відкритими залишаються питання перспектив футурологічного знання, світоглядних основ сучасних прогнозів та проєктів майбутнього. Ми дотримуємося думки, що прогноз слід розуміти не як припущення, а як якусь силу, що впливає на

становлення майбутнього, тому що він певною мірою впливатиме на суб'єктів історичного процесу.

На нашу думку, майбутнє не є фатальним, а завданням наукового прогнозування майбутнього є не визначення жорстких рамок розвитку соціуму, а розробка універсальних стандартів прогнозування з урахуванням тенденцій розвитку економіки, політики та культури. включаючи науку та техніку, як у глобальному масштабі, так і в рамках окремих держав. Саме тому спроби розглядати майбутнє як щось однозначне є неспроможними. Відомий французький соціолог Р. Арон у книзі «Розчарування у прогресі» писав: «Добре, що тепер більше розмірковують про майбутнє, а не розглядають його як щось зумовлене тобто визначене» [5, с. 221].

Список літератури

1. Alvin Toffler Future Shock Mass Market Paperback published January 1, 1970, 430 pages
2. John Kenneth Galbraith The New Industrial State Princeton University Press; Revised edition (April 29, 2007) 576 pages
3. Toffler A. The Ego-Spasm Report. N. Y., 1975.
4. Mesarovic, M., Pestel, E. (1974). Mankind at the Turning Point: The Second Report to the Club of Rome. New York: E.P. Dutton & Co
5. Арон Р. Розчарування в прогресі. Діалектика сучасного суспільства. Нью-Йорк, 1968.